

Makalenin Geliş Tarihi: 09.12.2020

1. Hakem Rapor Tarihi: 29.12.2020

2. Hakem Rapor Tarihi: 18.12.2020

Kabul Tarihi: 03.01.2021

HALİDE EDİP'İN GAZETE MAKALELERİ

(1939-1945) (*)

(Araştırma Makalesi)

Yusuf ÇOPUR (**)

Sema UĞURCAN (***)

Öz

Halide Edip, 1939–1951 tarihlerinde Akşam’da makaleler yazar. Başlangıçtan 1945’e kadar yazdığı yazılar 73 tanedir. Halide Edip’in bu yazıları 2. Dünya Savaşı ve dünya politikası meseleleri, İstanbul kültür sanat hayatı, taşınları, Türk-dünya edebiyatından kitap-yazar tanıtımı, İngiltere konuludur. Halide Edip’in kültür sanat makalelerinde sahne sanatları önemli bir yer tutar. Yazar, bazen okuduğu bazen de seyrettiği eserler üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Fransız şair ve tiyatrocusu Alexis Rostand’ın Cyrano’suyla öğrencilik yıllarında tanışan yazar, eseri hem İngilizcesinden hem de Fransızcasından okur ve bir karşılaştırmada bulunur. Halide Edip, milletler arası farkları sanatla, kültüre, davranış ve zihniyetle gösterir: İngiliz Cyrano’sunun üslubunu sert bulan yazar eserin Fransızcasını da “maddî ve manevî bir burnu büyüklük” olarak değerlendirir. Eseri Türkçeye çeviren Sabri Esat Siyavuşgil’i takdir eden yazar Sabri Esat’ın Rostan’ın Cyrano’sunu kendi kafasının içindeymiş, yüreğindeymiş gibi hissettiğini ve çevirisinde hayal gücüne, kültürünün köklerine dayanarak yerli bir Cyrano yarattığını belirtir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip, Akşam Gazetesi, Makaleler, Dünya Edebiyatı, İstanbul.

*) Bu çalışma, Yusuf Çopur’un “Halide Edip Adivar’ın Akşam Gazetesindeki yazıları (1939-1945) (inceleme- metin)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*) Dr. Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, (copuryusuf@gmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2196-5867>

***) Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, (sugurcan@gmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4543-7412>

Newspaper Articles by Halide Edip Adivar (1939-1945)

Abstract

Halide Edip, 1939-1951 dates essays in the evening. Writes from the beginning until 1945 is 73 grains. Halide Edip's 2nd this article World War II and the issue of world politics, Istanbul culture and art life, vehicles, Turkish-book-author presentation of world literature, Great Britain is subject. Halide Edip, a literary style and rich culture of the rise of Hitler with the idea of association, 2 The course of World War II, after the war of nations toğluluğunun establishment, freedom, democracy, civilization, will evaluate the concept of fascism The author, a social-political landscape of England appears today tells us how. The author of the Turkish society on the state of urban communities experiencing pain indicates that the transition to modern humans. Writers, art event on the grounds with all kinds of evaluations are available. Halide Edip's cultural arts performing arts occupy an important place in the article. The author has read sometimes works and sometimes on the evaluations are watching. French poet and writer who met the actor Alexis Rostand Cyrano'suyla year student, works in both English and French are the readers and a comparison. Halide Edip, differences between nations with art, culture, behavior and mentality are indicated by: British author of works of the French Cyrano'sunun üslûbunu hard to find a "nose the size of material and spiritual" is considered. Turn to the work of Turkish writer who appreciates Siyavuşgil'i Sabri Sabri Esat Esat's been in the inside of his head Rostan'ın Cyrano's, such as heart felt and been in the translation of the imagination, an indigenous culture based on the root of creation indicates that Cyrano. Halide Edip, writes about his beloved Istanbul in Istanbul's everyday life, shedding light on that day's scenes will transfer. Istanbul's natural, architectural issues such as coming into contact in the earlier novel, the author discussed in the article, itself a thousand people in transport and social movements identified from the profile is available in.

Keywords: *Halide Edip, Akşam, Culture and Art Papers, World Literature, İstanbul.*

1. Giriş

Halide Edip, tarafımızdan incelenen makalelerinde iç politikaya çok fazla değinmediğinden dış politika hakkındaki düşüncelerine dikkat çekildi. Dönemin en çok dikkat çekici ve şüphe uyandırıcı ülkesi Nazi Almanya'sı olduğu için onun saldırgan politikasının Halide Edip'e düşündürdükleri üzerinde durma gereği duyuldu Yazarın, "Bu Dönen Kavga Nedir?" başlıklı makale serisinde Hitler Almanya'sına giden yolda Almanya'daki durum, Hitler Almanya'sının Avrupa'ya tesiri üzerinde durulur ("Bu Dönen Kavga," 1939).

Halide Edip, İngiltere seyahatleri esnasında birçok sanatçı, aydın insanlarla tanışmış, dostluk kurar. Yazılarında bazılarını geniş yer ayırmış bazılarını ise sadece ismen zikretmiştir. Biz bu bölümde yazarın seyahatleri sırasında tanıdığı isimlerden makalelerinde ayrıntılı olarak bahsettiklerini, onlar hakkındaki değerlendirmelerini de çalışmaya dâhil edildi.

Halide Edip, 1939–1945 yılları arasında dört makale ile İstanbul'u anlatır. 1936'da yurda dönen Halide Edip, çok sevdiği İstanbul hakkında yazdığı yazılarda, o günkü İstanbul'un gündelik hayatına ışık tutacak sahneler aktarır. İstanbul'un tabiatı, mimarisi gibi hususlara daha önce romanlarında temas eden yazar, kendisinin de bindiği ulaşım araçlarındaki, sokaklardaki insan profilinden hareketle sosyal tespitlerde bulunur.

Halide Edip'in kültür sanat makalelerinde sahne sanatları önemli bir yer tutar. Yazar, bazen okuduğu bazen de seyrettiği eserler üzerinde değerlendirmelerde bulunur. Fransız şair ve tiyatroc Alexis Rostand'ın Cyrano'suyla öğrencilik yıllarında tanışan yazar, eseri hem İngilizcesinden hem de Fransızcasından okur ve bir karşılaştırmada bulunur. Halide Edip, milletler arası farkları sanatla, kültüre, davranış ve zihniyetle gösterir: İngiliz Cyrano'sunun üslubunu sert bulan yazar eserin Fransızcasını da “maddi ve manevi bir burnu büyüklük” olarak değerlendirir. Eseri Türkçeye çeviren Sabri Esat Siyavuşgil'i takdir eden yazar Sabri Esat'ın Rostand'ın Cyrano'sunu kendi kafasının içindeymiş, yüreğindeki gibi hissettiğini ve çevirisinde hayal gücüne, kültürünün köklerine dayanarak yerli bir Cyrano yarattığını belirtir.

Halide Edip'in incelediğimiz makalelerinin son bölümünü, çeşitli konularda yazdığı yazıların incelemesi oluşturmaktadır. Birbirinden bağımsız bu yazılar bazen güncel bir konuyla, tartışmayla ilgili bir değerlendirme bazen de özel günlerle alakalı yazılardır. (Yeşilay haftası, Cumhuriyet Bayramı) Bu bölümde çeşitli konularla ilgili bu makalelerin nelerden bahsettiğine, yayınlanma tarihini dikkate alarak, kısaca değinilmiştir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada, araştırmanın amacına uygun verilerin toplanması, araştırma ölçütlerini karşılayan tüm çalışmaların araştırmaya dâhil edilmesi; bu işlemlere ilişkin bilgilerin detaylı olarak kayıtlanması ve bunların raporda sunulması, araştırmaya dâhil edilen çalışmalara yer verilmesi; araştırmacı yanlılığını azaltmak, çalışmanın iç geçerliğini arttırmak amacıyla uzman görüşünden yararlanılması (American Psychological Association [APA], 2020; Merriam, 2009/2015) etik ilkeleri gözetilmiştir.

2. Dış Politika Yazıları

2.1. Dünya Savaşı Konusunda Yazılar

1919-1939 yılları arasında yaşanan olaylar dünyamızı adım adım bir dünya savaşına doğru sürükler. Zira Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan antlaşmalar Avrupa'nın ve dünyanın güçler dengesini yeniden düzenlemiştir. Avusturya-Macaristan, Alman ve Osmanlı İmparatorluklarının dağılması, uluslararası alanda önemli boşluklar yaratır.

2.2. Almanya

II. Dünya Savaşı, 20. yüzyılın topyekûn savaşlarından ikincisidir. Altı yıl boyunca, dünyanın çeşitli bölgelerinde süren kesintisiz savaşlarla devam eden II. Dünya Savaşı,

Alman ordularının Polonya'ya saldırdığı 1 Eylül 1939'da başlamış kabul edilir. Ne var ki birbirinden kopuk görüneler de önceki çatışmalar, savaşta rol oynayan tarafların stratejik hedefleri arasında yer aldığından, savaşın başlangıcını tarihsel olarak daha gerilerden almak gerekir. Hitler'in 1933'te Almanya'da iktidar olması ve iktidardaki ırkçı tutumu savaşın ayak sesleri olmuştur. Halide Edip, "Bu Dönen Kavga Nedir?-2,3,4", "Neye Karşı Ne Niçin?" başlıklı makalelerinde Hitler'i iktidara getiren kuvvetler üzerinde analizlerde bulunur ("Neye Karşı Niçin?", 1939).

2.3. Avrupa ve ABD

Halide Edip, ele aldığımız siyasi yazılarında Avrupa ve ABD hakkında görüşlerini belirtir. Akşam yazarlarından Vala Nurettin'in (Vâ- Nû) "Nazi Almanya'sının niçin ve neye karşı savaştığını biliyoruz, demokrasiler niçin ve neye karşı savaşıyor?" sorusuna cevaben "Neye Karşı ve Niçin" başlıklı bir makale kaleme alır ("Avrupa", 1939).

2.4. Japonya

Halide Edip, "Japonlara Dair Prajna" başlıklı makalesinde Japonya'ya dair düşüncelerini belirtir. Yazar, Londra'da tanıştığı Japon yazar Daisetsu Teitaro Suzuki'nin bir kitabından hareketle Japonları daha yakından tanıdığını anlatır ("Japonlara Dair...", 1945).

2.5. Güncel ve Siyasî Kavramlar

Halide Edip, "Medeniyet ve Hürriyet", "Hürriyete Dair 1-2-3" makalelerinde 2. Dünya Savaşı ekseninde tartışılan terim ve kavramlar üzerinde durur. Yazar, makalelerinde –özellikle- demokrasi, hürriyet, medeniyet, faşizm gibi terim ve kavramlara sıklıkla yer verir. Halide Edip, günlük hayatta karşılaştığı manzaralardan halkın hürriyet, demokrasi, medeniyet algılarına ulaşır ("Medeniyet ve Hürriyet", 1945).

2.6. Demokrasi, Hürriyet, Medeniyet, Faşizm

Halide Edip, "tarih boyunca bir ideal olarak kalmış ve kalacaktır," dediği demokrasi-nin bizden önce bu kavramı kullanan Batı toplumlarında, halkın dilinden ve yaşayışından yola çıkarak ele alır.

Halide Edip'in üzerinde en çok durduğu kavram hürriyettir. Yazar, fikrin zaman ve zemine göre şekillendiğini ifade ettikten sonra bu zaman ve zemine uymayanların tarih içinde bedel ödediklerine dikkat çeker.

Dünyanın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra maddiyatın insanlığın gayesi olamayacağını anlayıp yeni arayışlara girdiği dönemlerde hürriyetle birlikte medeniyet kavramı da çok tartışılmıştır. Yazar Batı'dan gelen, yazarın takip ettiği gazete ve dergilerde yer alan "ciddi" yazılardan, birbirini boğazlayan dünyanın vicdanına "yarın"ın hâkim olduğunu

çıkarmaktadır. Savaşlar sonrası dünyanın ekonomik durumuna dikkat çektikten sonra Halide Edip, yeni düzenin maddi ihtiyaçları ihmal edemeyecek bir sisteminin olması gerekliliğine değinir.

Yazar, “Halkın Dilindeki Gibi” başlıklı makalesinde “faşistlik” tabiri üzerinde durur. Halide Edip’e göre faşizm, Batı’nın faşistlik aşısına cevap vermemiş yerlerinde bir çeşit hastalığı ifade eder (“Halkın Dilindeki Gibi”, 1945).

2.7. İngiltere Yazıları

İncelediğimiz yazılarda İngiltere ve İngilizler önemli bir yer tuttuğundan ayrı bir bölüm açmayı uygun bulduk.

Halide Edip 20. yüzyılda eskisine nazaran aristokratların gücünün çok azaldığını, servetini tutamayanın, asilin, unvanını kullanarak zengin halk tabakasından kişilerle evlilik yaptıklarını söyler. İngiltere’de bazı tembel veya dejenere aristokratlar, bugün mizah gazetelerinin konusu olmaktadır.

Yazara göre İngilizler, memleketlerinin oluşumunu bütün Avrupa ideolojisinin bir yekûnu olarak görür. İngilizler -Halide Edip’in deyimiyle- mürekkep bir toplumdur; İngilizlere göre medeniyet demek terkip demektir, onlara göre bir örneklik, er geç bir milleti iptidailiğe götüren bir hastalıktır.

Halide Edip, bu makalesinde, 1926’da İngiltere’de müşahede ettiği İngiliz amelelerinin umumi grevini İngiltere’deki hizmetçisi Misis Simpson üzerinden anlatır (“İngiltere”, 1939).

Yazar “İngiltere ve İngilizler” makale serisinde, İngilizlerin ilgi ve meraklarını başka toplumlara mukayese eder:

2.7.1. İngiltere’de Tanıdığı İnsanların Portreleri

Ruth Draper: Eşsiz bir monologcu olan Draper, Halide Edip’in yakından tanıdığı bir isimdir. Yazar Ruth’u ilk defa Londra’da görür. “Sanat Seferberliği ve Tuluatçılık” başlıklı makalesini Ruth Draper’i tanıtmak için yazdığını belirten Halide Edip, bu makalesinde Ruth’un fiziki ve ruhsal bir portresini çizer (“Sanat...”, 1939).

H. Nevinson: Dönemin mütefekkir, gazeteci ve ressamlarından. Yazar, Nevinson’u hem ruhsal hem de fiziksel tasvirlerle anlatır.

Roger Fry: Bir İngiltere seyahatinde Halide Edip, Roger Fry’a misafir olmuştur. Dönemin mütefekkirlerindedir. Resim ve heykeltıraşlık üzerine yazılar yazar. İngiliz olan her şeye muhalif bir yapısı vardır. Fiziki portresi verilmemiştir. Daha çok düşüncelerinden bahsedilmiştir. İngiltere’den çok Fransa’yı seven, İngiltere caddelerinden çok Fransa sokaklarında dolaşan biridir.

S. Fry: Roger Fry’n kardeşidir. Yanık yüzlü, kıvr saçlı olarak fiziki özellikleri verilmiştir. “Avant-Garde” bir terbiyecidir.

Şair John Masafeld ve Karısı: Halide Edip, bir seyahatinde bu çiftin evinde kalmıştır. John Masafeld, deniz şiirleri ve piyesler yazar. Genç bir şairdir. En meşhur piyesi Pompeé'dir. "Kanaryası ötmeyen şair" olarak Amerikalıların alay ettikleri şair Masafeld'in eskisi kadar heyecanı ve ilhamı kalmamıştır. Şair, "Pompée Günleri"nden sonra bir düşüşe geçmiştir Fiziki portresi; dağınık sarı saçlı, soluk mavi gözlü, mahcup ve ilk görene şahsiyeti silik gibi gelen bir adam olarak verilir.

Bertan Russell: Dönem Avrupa'sında tanınmış bir matematikçidir. Amerika'da Harward'da büyük şöhreti vardır. İnce çeneli kocaman kafalı, bıyıklarının ucu uzun, gözleri çukurda, sinirli ve ufak tefek bir adam olarak tasvir edilir. Kadın haklarına duyarlı, çocuk eğitime ve Rus inkılabına meraklı bir mütefekkindir.

Gilbert Murray: Yunan klasiklerini tercüme eden, terbiye, tavır ve sevimlilik alanında iyi bir örnektir. Şiir, tarih ve fikri mevzularda tanınmış bir isimdir. Halide Edip, Murray'ın kadınların oy haklarıyla ilgili bir konferansında kendisiyle tanışır.

Misis Simpson: Yazarın en geniş portresi Misis Simpson üzerinedir. Halide Edip, İngiltere'ye yerleştiğinde kendisine bir hizmetçi arar. Bir arkadaşının tavsiyesiyle "geveze, tahtası eksik ama iyi aşçı" olan Misis Simpson'la tanışır. Yazarın "arka sokak"tan dediği Simpson, elli yaşlarındadır. ("Misis Simpson", 1939).

Mathew Arnold: Halide Edip, burada şahsen tanımadığı ama fikrini doğru bulduğu bir yazardan bahseder. "Bir Neslin Fikir ve Zevkleri" başlıklı makalesinde Arnold hakkında düşüncelerini, nesiller arasındaki fikir ve zevklerin değişimi konusunda birlikte okurlarıyla paylaşır. ("Bir Neslin Fikir ve Zevkleri", 1945).

2.7.2. İngilizlerin Öteki Milletlere Bakışları

Halide Edip'e göre hangi alanda olursa olsun fikirler halk nezdinde farklı, tartışıldığı entelektüel ortamdan farkı algılanır. İngiliz halkı Almanları kendilerine yakın bulmakla birlikte aydınları ve devlet adamları onların siyasetlerini tehlikeli addederler. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'de, yenilmiş Almanya'ya, Hitler'den evvelki rejime karşı sempati hâsıl olmuştur. İngilizler Almanları Fransızlardan daha yakın bulmuşlardır.

2.7.3. Sahne Sanatları (Tiyatro, Opera, Dans)

İngiltere'de sahne sanatları hakkında Halide Edip, bazı makalelerinde görüşlerini paylaşmıştır.

Shakespeare'in Makbet Oyunu: Halide Edip, Londra'ya gider gitmez sahnede Shakespeare'in bir oyununu izlemek ister. Seyrettiği Shakespeare oyunları Almanya'da seyrettiği oyunlar kadar kendisini etkilemez. Shakespeare oyunları İngiliz sahnesinde Halide Edip'e göre otuz sene evvelinden daha iyi oynanmaktadır. Bunda gelişen zihniyet yani olayları ve zamanı yorumlamadaki çok sesliliğin önemli bir faktör olduğunu söyler.

B. Shaw'ın Pre-raphaelites Oyunu: Halide Edip, eserin metninden çok oyundaki gençlik hevesinden, bütün ananelere isyan edişten, nabızı ve halkın alâkasından etkilenmiştir.

Yazarın daha sonraki eserlerini daha başarılı ve kabiliyetle yazılmış bulan Halide Edip, B. Shaw'ın kadın-erkek müsavacı üzerinde durduğuna dikkat çeker.

3. İstanbul Yazılarının İncelenmesi

Halide Edip'e göre 1939'da İstanbul'da birinci ve ikinci mevki olmak üzere iki sınıf tramvayla yolculuk edilmektedir. Birinci mevkide daha çok yüksek gelirli insanlar yolculuk ederken, ikinci mevkide halktan, orta sınıf ve altından insanlar yolculuk etmektedir.

Halide Edip, "Tramvaylara Dair" makalesinde birinci mevki tramvayda karşılaştığı toplumsal manzaraları anlatır ("Tramvaylara Dair", 1939).

İstanbul yazılarının ikincisinde Halide Edip, bir hafta sonu gezintisinde edindiği sokak izlenimlerini paylaşır. Yenicami kemerinin altından geçerken kemerin çevresinden Eminönü, Haliç, Köprü başını seyredip bütün zamana meydan okuyan bir güzellik abidesiyle -her seferinde ilk defa görmüş gibi -doya doya bakmak yazarın en büyük mutluluklarındandır.

4. Kültür ve Sanat Yazılarının İncelenmesi

Halide Edip'e göre Nazım Hikmet, kendi neslinin en büyük şairidir. Fakat bunun nedeni onun tek fikirli olmasından kaynaklanmaz. O, ideolojisine rağmen ilerlemiştir, ideoloji çerçevesinden eserlerini soyutladıkça olgunlaşmıştır. Nazım Hikmet'in Makineleşmek şiirinden yola çıkarak Halide Edip, "Nazım, ne eveleyip geveliyorsun, yani, insan ya makinedir ya değildir diyebilir miyiz?" sorusunu sorar. Tevfik Fikret'ten de örnek veren yazar onun için "kesin böyledir, kesin şöyledir" nitelemesinin yanlış olduğunu belirtir. İnsanları, hele hele sanatla uğraşanları, sanatı ve sanat eserlerini siyah beyaz gözlüklerle değerlendirmenin ne kadar vahim bir hata olduğunu altını çizer

Halide Edip, çok yönlü görme, düşünme, araştırma kabiliyetine sahip bir edebiyatçıdır. Yazar, Akşam'daki yazılarında Şehir Tiyatrosu'nda gördüğü oyunlara dair değerlendirmeler yapar. Asıl romancı olmasına rağmen sahne sanatları onun önemli ilgi alanıdır.

4.1. Oz Cadısı (Frank Boum)

Oz Cadısı 1900'de Frank Boum'un yazdığı bir masaldır. Bu masalı Halide Edip'in yazısına almasının nedeniyse, Oz Cadısı'nın 1939'da Walt Disney tarafından filme alınmasıdır. Yazara göre Oz Cadısı, masal olarak diğer masalardan farklı değildir. Ancak, dönemin ünlü sinemacısı Walt Disney'inkilerden farklı bir özellik taşır. Oz Cadısı'ndaki bütün karakterler hakiki insanlar tarafından temsil edilmektedir. Halide Edip, 1939'da Amerika'yı saran bu filmin İngiltere'de de heyecanla beklendiğini belirtir ("Oz Cadısı", 1939).

4.2. Geveze Berber (Âli Bey)

Türk tiyatro tarihinde her zaman seyredilebilecekler arasında olan eseri Halide Edip, büyük beğeniyle izler. Kahramanların oynadıkları role kendilerini kaptırmalarını gerçeklik açısından olumlu bulur. Berber rolünü oynayan kişinin rolünü modern tiyatroyla oynadığını belirten yazar, karikatür şeklinde verilebilecek olan bir örneğin olduğu gibi yaşatıldığını belirtir.

4.3. Tulûatçılık

Yazar, İngiliz tiyatrocusu Ruth Droper'i bir oyunda izledikten sonra tulûatçılık üzerine düşüncelerini paylaşır. 1914 savaşında Garp ordularını eğlendirmek için sanatçıların gösterdiği duyarlılık ve sorumluluktan etkilenen Halide Edip, sanatkâr ve amatörlerin ölüm ve meşakkat günlerindeki vazifelerini anlattığı makalesinde bizde büyük örnekleri yetişen fakat kıymeti bilinmeyen tulûatçılığın, önemine dikkat çeker ("Tulûatçılık", 1939).

4.4. Hacivat- Karagöz

Halide Edip, filme çekilen Oz Cadısı masalından hareketle Hacivat- Karagöz oyunuyla ilgili düşüncelerini yazar. Hacivat- Karagöz bizde klasikleşmiş toplumsal bir sanat ürünüdür. Yazar, Walt Disney'in Yedi Cüceleri'yle Hacivat- Karagöz'ü karşılaştırır. Yazara göre Yedi Cüceler de dünyaya mâl olmuş bir edebi üründür. Her iki oyun da oynayan, oynatana göre mizacında hususiyet gösteren oyunlardır. Yedi Cüceler'i dünyaya mal eden onun sunumundaki teknik ve metottur. Bizde –maalesef- Karagöz- Hacivat'ı filme aktaracak, onu dünyaya şamil kılacak teknik ve metoda sahip sanat bulunmamaktadır. Halide Edip, bu imkânlarla sahip olursa bile bizdeki maziye olan soğukluktan dolayı Hacivat- Karagöz'ün sınırlarımız içinde kalacağını düşünür.

4.5. Şair Evlenmesi (Şinasi)

Halide Edip 'Şehir Tiyatrosunda Seyahat' başlıklı makalesinde Türk tiyatrosu hakkında düşüncelerini, çeşitli oyunlar (Geveze Berber, Oğlumuz Piyesi, Efe Ali, O Kadın) hakkındaki eleştirilerini dile getirir. Şair Evlenmesi'nin yazarını "yazmak kabiliyeti olmayan büyüklerimizden" diye tanımlayan yazar, Şinasi'nin bu eseri yazarken yeterince yerli düşünemediğini belirtir. Ona göre Şinasi, orta oyunu ve Karagöz'ü göz önünde tutarak, zamanın âdetlerini göstermek istemiştir. Ama bunu bir "Frenk seyyahı" gözüyle yapmıştır. Tiyatronun her zaman "mümkün"ü anlatmadığına dikkat çeken Halide Edip, yine de bir tiyatro eserinin mümkünden çok uzak kalmamasının gerekliliğine inanır. Oyunu beğenirse de oyuncuların hakkını teslim eder ("Şehir Tiyatrosunda Seyahat", 1940) .

4.6. Türk Edebiyatı

Akşam gazetesinde 1939–1945 yılları arasında Halide Edip, zaman zaman edebiyat eleştirileri yapmış, bazen da kitap tanıtma yazıları kaleme almıştır.

4.6.1. Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan

İçimizdeki Şeytan'ın yazarı Sabahattin Ali'yi kaldığı ev vasıtasıyla tanıdığını belirten Halide Edip, “kafamın içinde birbirine bağlı” dediği ‘çocuk, harman yeri ve içimizdeki şeytan’ı, Ankara’da yeni tip bir evde odasına giren bir çocuk üzerinden anlatır.

4.6.2. Fahim Bey ve Biz

Halide Edip’e göre roman, tarife sığmayan, şekle ve düzene bağlı olmayan, hikâye, dram, şiir ve yazı sanatının bütün unsurlarını içeren hudutsuz bir sanattır. Yazar, “Tahlil” başlıklı makalesindeki bu roman tanımından sonra Abdülhak Şinasi Hisar’ın Fahim Bey ve Biz eserini tahlil eder.

4.6.3. Hüseyin Rahmi Gürpınar

Halide Edip Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romancılığını ve birkaç kitabını üç makale hâlinde inceler. Bu yazıları Gürpınar’ın ölümünden sonra kaleme alır. Bu makalelerinde kitaptan yazara ulaşan Halide Edip, parçadan bütüne bir yazar portresi çizer.

4.7. Dünya Edebiyatı

4.7.1. Aldous Huxley

Halide Edip’e göre romanları İngiliz-Amerikan sosyetesinin örnekleri olan, Huxley’in eserlerinde en yeni ilim keşifleri, en yeni modaları, sanatla siyasetin çeşitli dallarını görmek mümkündür. Döneminin en çok okunan ediplerinden olan Huxley, Halide Edip’in de yakından takip ettiği isimler arasındadır. Yazar “A.Huxley ve “İki Kitap ve Bir Hayli Yazdan Sonra” başlıklı makalelerinde A.Huxley ve eserleri hakkında hacimli değerlendirmelerde bulunmuştur (“Huxley”, 1939).

4.7.2. Douglas Reed

İngiliz gazeteci-yazar Douglas Reed de Halide Edip’in incelediğimiz makalelerinde yer bulan isimlerdendir. Yazar “Deli Pazarı” başlıklı makalesinde Reed’in yayımlandığında büyük ses getiren ve onlarca kez basılan Deli Pazarı (Insanity Fair) romanı üzerinde durur.

4.7.3. Jane Austen

Halide Edip, “Harp ve Kitap” başlıklı makalesinde İngilizlerin savaş sonrası okuma eğilimleri üzerinde değerlendirmelerde bulunur (“Harp ve Kitap”, 1939).

4.7.4. Bronte Kardeşler

Bronte kardeşler üç kişiden oluşmaktadır. Üçü de yazar olmasına rağmen Charlotte Bronte, en tanınmışlarıdır. Özellikle Currier Bell takma adıyla yazdığı romanlar geniş okur kitlelerine ulaşmıştır. Halide Edip, bir papaz kızı olan Charlotte Bronte'nin edebiyat dünyasında daha çok tanınmasını sağlayan eserleri yazmasını, onun hayatında küçük yaşlarda karşılaştığı sorunlarla mücadelesine bağlar. Annelerini küçük yaşlarda kaybeden Bronte kardeşler, babalarından da gerekli ilgiyi bulamadıkları için iş, ailenin en büyüğü Charlotte'a düşmüştür. Yazara göre Charlotte da J. Austen gibi değeri çok geç anlaşılan bir edebiyatçıdır. Halide Edip, Charlotte Bronte'nin eserini J. Austen'den daha mübalağalı ve yüzeysel bulur. Yazar Charlotte'un kendi hayatından aldığı sahneleri bir erkek kudretiyle eserlerine yansıttığına dikkat çeker.

4.7.5. The Rover (J.Conrad)

Halide Edip, “vakit buldukça içine daldığı” kitaplardan bahsettiği bir makalesinde bu kitaplardan olan The Rover'le (Korsan) ilgili düşüncelerini paylaşır. J. Conrad, İngilizceyi sonradan öğrenmiş, gemilerde kaptanlık yapmış ve bütün dünyada okunan eserler yazmıştır. Yazar Conrad'ın İngilizlerce çok sevilmesini İngilizlerin topraktan çok su üstünde kendilerini vatanlarında hissetmelerine bağlar. Bundandır ki bir korsanın son günlerine ait yazılan The Rover, büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

5. Sonuç

Halide Edip, edebiyatçı kimliğiyle diğer gazete yazarlarından ayrılır. O, makalelerinde ele aldığı konulara bir edebiyatçı kimliğiyle yaklaşır, gözlem ve tasvir gücünü kullanır. Yazar makalelerinde dönemin sosyal, siyasal ve kültürel olaylarını canlı bir dil ve akıcı bir üslupla tahlil eder. Meselelere parçadan bütüne bir bakış açısıyla yaklaşan yazar, hüküm verirken, geniş bilgisinin ve devamlı düşünmesinin bir sonucu olarak, ulaştığı sentez fikri de verir. Halide Edip okuyucusu, onun geniş ve çok yönlü bakış açısıyla dönemsel gelişmeleri farklı açılardan anlama ve yorumlama şansına sahip olur. Gerek aldığı eğitim gerekse şahsi donanımı, olaylara hâkimiyeti kuvvetli bir kalem olarak onu her zaman bir adım öne koyar.

Halide Edip, demokrat duruşuyla dönemsel olayları, toplumsal, siyasal gelişmeleri bireyin özgürlük penceresinden ele alır. O, makalelerinde okuru yönlendirme çabasında olmaz. Bakış açısını “insan” merkezli bir temele oturtan yazar, okuru bilgilendirdikten sonra kendi yorumunu ve tavrını ortaya koyar. Nazi Almanya'sına karşı duran, Batı sömürgeciliğine taviz vermeyen, İngilizlerdeki sınıf ayrımını doğru bulmayan Halide Edip, buna karşın Avrupa'daki toplumsal hayata dair güzellikleri de ortaya koymaktan kaçınmaz. Onun makalelerinde “heptencilik” ve “hiçtencilik” yoktur. Genellemelerden her seferinde geri duran yazar, makalelerinde önyargıdan uzak durarak olaylara, sorunlara yönelik teşhis, tetkik ve tedavi yöntemleri üzerinde durur.

Her şeyden önce bir romancı, edebiyatçı ve kültürlü bir kişi olan Halide Edip, İstanbul'un sahne hayatını canlandırır. Dönemin tiyatro eserlerini Batı'yla mukayese eder. Tiyatro türüne çok önem veren Halide Edip, oyunların sahneye koyulmasında, her bir malzemeyi dikkate alır. Ele aldığı oyunların konusu, konusunun gelişme tarzı, bütün-parça ilişkisi üzerinde durur. Hatalı bulduğu noktaları gerekçeleriyle anlatır. Oyuncuların oynayış tarzının esere uyup uymadığını ele alır ve oyunların dünya edebiyatındaki benzerleriyle mukayese eder. Hüseyin Rahmi'nin eserleri ve özellikle Fahim Bey ve Biz'in üzerinde gerçek bir tenkitçi olarak durur. Zamanında çok yeni olan bu eserin kendi romancılığından farklı yönlerini ortaya koyar.

Halide Edip Shakespeare'in Coriolanus eseriyle ilgili tespitlerde bulunur. Oyunun İngilizler tarafından beğenilmeyip, Fransızlarca beğenilmesinin nedenleri üzerinde duran yazar İngilizlerin bu eseri beğenmemelerini onların edebî zevkine bağlar. Yazara göre İngilizler, klasik sanat eserinden ziyade çeşitlilik ve farklılık muhteva eden eserlerden hoşlanır. Eserdeki mizah eksikliği de İngilizlerin bu oyuna soğuk kalmasının bir diğer nedenidir. Oyunu Fransa'da seyreden yazar, orada daha hızlı bir tempoyla oynanan oyunu Fransızların beğendiğini söyler.

Sabahattin Âli'nin İçimizdeki Şeytan eserini tahlil eden Halide Edip, bu eserin zamanın hayat ve hareket tarzını göstermek için yazıldığını söyler. Ona göre yazar, İçimizdeki Şeytan'da “yeni neslin köklerinden kopma ameliyatını” okura göstermektedir.

Makalelerinde dünya edebiyatından yazarlara, kitaplara ve eleştirilere yer veren Halide Edip Aldous Huxley, Douglas Reed, Ruth Draper, Jane Austen, J. Conrad gibi yazarların eserleri üzerinden dünya edebiyatına bakışını yansıtır. Aldous Huxley'in hayatı yazara göre Hindistan seyahati öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılır. Huxley, kısa bir Hindistan ziyaretinden sonra Amerika'ya yolculuk eder. Bu iki farklı dünya onun zihninde şimşeklerin çakmasına neden olur. Huxley'in daha önceleri hayatı ciddiye almayan, ciddileri alaya alan bir yazar olduğunu söyleyen Halide Edip, “hep hareket ve gürültü”nün olduğu Amerika'nın Hindistan sessizliğinden (bu sessizlik ruha verilen önemin suskunluğudur) sonra Huxley'i materyalizmden tamamen ayırdığına dikkat çeker.

İngiltere, yazarın hayatında önemli bir yer tutar. Yazar, uzun yıllar kaldığı, dilini ve kültürünü iyi bildiği İngiltere'nin kendi ülkesinden sonra en iyi bildiği yer olduğunu ortaya koyar. İncelediğimiz makalelerde yazar, İngiltere ve İngilizler üzerine birçok değerlendirmede bulunur. On beş makalelik “İngiltere ve İngilizler” serisinde yazar, İngiltere'deki siyasî kurumların tarihi hakkında hacimli bilgiler verir. İngiliz demokrasi tarihinin –Tanpınar'ın deyişiyle- değişerek gelişen, gelişerek değişen bir sistem olduğunu belirten Halide Edip, İngiliz parlamentosunun çıkış noktasını kral ve lordlar arasındaki iktidar mücadelesi olarak ifade eder. İngiltere'deki sosyal sınıflara dikkat çeken yazar, bu ayrımın İngilizlerin günlük ve siyasî hayatındaki etkileri üzerinde durur. Halide Edip, İngiltere'de tanıdığı dönemin önemli edebiyatçılarından da bahseder. H. Nevinson, Bertrand Russell, Roger Fry bu isimlerden birkaçıdır.

Halide Edip, İstanbul'da oturan bir şehirli olarak taşıt araçları ve sokak manzaralarından hareketle İstanbulluların çeşitli davranışlarını tasvir eder. Şehir hâllerinin cemaat ruhundan koptuğunu ona temiz, kendisi kadar başkalarının da hakkına dikkat eden ferdiyetçilik ve romantizme ulaşmadığını tespit eder. Şehir, çocukların ileri zamanlarda nasıl bir hayatlarının olacağına dair ipuçları verir. Çocuğu her zaman istikbal kabul eden yazar, onların gelecekte toplumda kendilerine bir yer sağlamalarını önemser. İstanbul makalelerinde en çok tramvaylar üzerinde durur. Tramvayları toplumun kalbi olarak gören yazar, burada karşılaştığı insan manzaralarından toplumsal analizlerde bulunur. İstanbul eski İstanbul değildir. Şehrin ruhu, her geçen gün artan kalabalıkların gürültüsünde kaybolmaktadır. İstanbullunun yüzünde yorgunluk ve asabiyet asılı kalır. Hastaların, gebelerin, yaşlıların ayakta kaldığı tramvaylar yazara göre toplumdaki cemaat hayatının çözülmesinin bir yansımasıdır.

Halide Edip, iyi bir siyaset yazarıdır. Bu dönemde kendi ülkesinin meselelerine değinmekle birlikte dünyanın önemli meselelerine temas eder. 2. Dünya Savaşı'nı başlatan Almanya'yı, savaşa sonradan dahi olan ABD'yi, Japonya'yı, İngiltere ve Fransa'yı, dönemin tarihini, siyasi olaylarda oynadıkları rol açısından değerlendirir. Demokrasi, medeniyet, hürriyet kavramlarını da değişen şartlar dâhilinde tanımını yeniden yapar. Dış politika yazılarında daha çok hürriyet, medeniyet, demokrasi kavramları üzerinde duran Halide Edip özellikle fikir hürriyetine dikkat çeker. Ona göre fikir hürriyetinin olmadığı hiçbir toplumun gelişmesi ve ilerlemesi mümkün değildir. Bu hürriyet milletler arası ilişkilerde halkların yaşama hürriyetine saygıya dönüşür. İki büyük yıkım yaşayan dünya toplumları fikir üretemeyen, hürriyet ve medeniyeti idrak edemeyen liderlerin peşinden sürüklenmiş ve bunun bedelini ağır ödemiştir. En çok da Nazi Almanya'sına eleştirilerde bulunan yazar, aynı zamanda dünya milletlerini de Hitler'i anlamamakla telkin eder. "Hitler kadar ne istediğini belli eden başka bir lider var mıdır?" diyen yazar Hitler'in Kavgam adlı eserinde dünyaya yaşatacaklarını ayan beyan ifade ettiğine dikkat çeker.

Halide Edip'e göre Batı'nın canı savaşımlardan, kısımlardan oldukça yanmıştır. Bu nedenle Batı, temeli demokrasiye dayanan bir sistem arayışına girer. Hürriyeti temele alan bu sistem, Batı'nın acı tecrübelerle dolu geçmişini tekrar yaşatmamalıdır. Avrupa toplumlarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki demokrasi, hürriyet, hukuk kavramlarına tutunmasını "son bir çare" olarak gören yazar Batı'nın bunu büyük ölçüde başardığını düşünür. Özlenen dünya barışının karşılıklı güvene dayandığının altını çizen yazar, Batı'nın kendi içinde sağladığı bu güveni, diğer uluslarla da sağlaması gerektiğine inanır. Halide Edip, "Japnlara Dair: Prajna" makalesinde Japon gelenek, görenek ve yaşam şekilleri üzerinde durur.

Halide Edip, ömrünce "insan"ı merkeze alan yazılar kaleme almış, görünen ötesinde görünmeyene eğilmiş ve yazılarıyla dönemin olaylarına farklı bakış açıları kazandırmıştır. Her seferinde barıştan söz eden yazarı en çok da toplumların yaşadıkları veya maruz bırakıldıkları savaşlar üzmüştür. Sebebi ne olursa olsun Halide Edip'e göre hiçbir şeyin değeri bir "insan"ınkinden fazla değildir.

Sonuç olarak Halide Edip, romancı, hikâyeci kişiliğiyle ilmî, fikrî, siyasi kişiliğini bu makalelerde birlikte kullanır. Gözlemlediklerini, okuduklarını, değerlendirdiklerini, terkibî bir şekilde verir. Böylece o yılların Türk okuyucusunu aydınlatır. Bu niteliğiyle “aydın” olma görevini yerine getirir.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (1938 1 Kasım). Harp ve kitaplar. *Akşam*, Nu. 7562.
- Adivar, H. E. (1939, 2 Haziran). Tramvaylara dair. *Akşam*, No. 7403.
- Adivar, H. E. (1939, 10 Haziran). İngiltere ve İngilizler: Manş denizini geçerken. *Akşam*, No. 7411.
- Adivar, H. E. (1939, 23 Eylül). Bu dönen kavga nedir? 2: Görünür ve görünmez sebepler. *Akşam*, No. 7516.
- Adivar, H. E. (1939, 4 Ekim). Neye ve niçin?. *Akşam*, Nu. 7527.
- Adivar, H. E. (1939, 7 Ekim). Sanat seferberliği ve tuluatçılık. *Akşam*, Nu. 7530.
- Adivar, H. E. (1939, 11 Ekim). Oz cadısı. *Akşam*, No. 7534
- Adivar, H. E. (1939, 1. Kasım). Misis Simpson. *Akşam*, No. 7544, 21.
- Adivar, H. E. (1939, 11 Kasım). A. Huxley ve iki kitap. *Akşam*, No. 7565.
- Adivar, H. E. (1940, 26 Şubat). Şehir Tiyatrosu'nda seyahat. *Akşam*, Nu. 7667.
- Adivar, H. E. (1940, 8 Aralık). Şehir Tiyatrosu'nda bir hadise- ayak takımı piyesi üzerine. *Akşam*, No. 7951.
- Adivar, H. E. (1944, 2 Şubat). Medeniyet ve hürriyet. *Akşam*, Nu. 9082.
- Adivar, H. E. (1945, 29 Ağustos). Japonlara dair: Prajna. *Akşam*, No. 9651.
- Adivar, H. E. (1945, 19 Eylül). Halkın dilindeki gibi. *Akşam*, Nu. 9670.
- Adivar, H. E. (1945, 27 Ekim). Bir neslin fikir ve zevkleri. *Akşam*, Nu. 9708.
- Adivar, H. E. (1999). *Türkiye'de Şark - Garp ve Amerikan tesirleri*. İstanbul: Can Yay.
- Enginün, İ. (1992). *Halide Edib'in eserlerinde Amerikalılar, Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2007). *Halide Edip Adivar'ın eserlerinde Doğu ve Batı meselesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk basın tarihi*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.
- Kavaklı, N. (2005). *Bir gazetenin tarihi: Akşam*. İstanbul: YKY.
- Merriam, S. B. (2015). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. S. Turan). İstanbul: Nobel Yayınları. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı).
- Moran, B. (1997). *Türk romanına eleştirel bir bakış*. 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yay.

- Őahin, Ő. (2008). *Halide Edip Adıvar'ın Yedigün ve Tan'da çıkan yazıları, 1936–1944*.
YayınlanmamıŐ Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat
AraŐtırmaları Enstitüsü
- Tanpınar, A. H. (1956). *XIX. asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanpınar, A. H. (1969). *Edebiyat üzerine makaleler*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Topuz, H. (1973). *Yüz soruda Türk basın tarihi*. İstanbul: Gerçek
- Topuz, H. (2003). *Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Urgan, M. (1984). *Shakespeare ve Hamlet*. İstanbul: YKY.